

HUNGARY AND HUNGARIANS IN CENTRAL AND EAST EUROPEAN NARRATIVE SOURCES (10TH–17TH CENTURIES)

Eds. Dániel Bagi – Gábor Barabás – Márta Font – Endre Sashalmi
University of Pécs, Pécs 2019. 226 oldal

A Pécsi Tudományegyetem Középkori és Koraújkori Történeti Tanszéke a középkori elbeszélő források kutatásának egyik hazai központja. A kötet szerkesztői: Font Márta, az óoroszl állam narratív kútfőinek nemzetközileg is számon tartott kutatója, Bagi Dániel, a magyar krónika-kompozíciónak, Mügelni Henrik munkásságának és a lengyel elbeszélő forrásoknak (Anonymus Gallus, Czarnkowi János) értő vizsgálója, Sashalmi Endre, a kora újkori orosz elbeszélő források eszmetörténeti tartalmának avatott ismerője, míg Barabás Gábor az ifjabb tudósnemzedékhez tartozik, fő kutatási területe az Árpád-kor egyháztörténete. Az általuk összehívott konferenciát a Pécsi Tudományegyetemen tartották 2018. március 21–22-én, a kötetel megegyező címmel.

Báling Péter a kötetet összeállító tanszék munkatársa, aki Árpád-kori genealógiai témát tárgyalt írásában. Állásfoglalása szerint az Árpád-ház Eufémia nevű tagja nem I. András, hanem I. Béla király leánya volt, és Ottó morva herceg felesége lett. Írásának fontos megállapítása: a királyleány anyjának a magyar medievisztikában meggyökeresedett Adelheid, illetve Richeza neve egyáltalán nem bizonyos, és a nevek valódisága kétségtelen hiteltel forrásokkal alá nem támasztható (9–19.). Martin Wihoda, a brünni Masaryk Egyetem professzora Prágai Kozmának a magyar szomszédokról alkotott képét vizsgálja fel. Wihoda írása többet és kevesebbet is ad a címében megjelentnél: inkább Kozma művének egészét mutatja be a legfrissebb vizsgálódások alapján, a mű magyarokkal kapcsolatos tartalmát pedig csak röviden érinti, néhány – általánosnak tűnő – megállapítást téve, így például, hogy elődeink erős és gazdag népként tűnnek fel a *gestá*bán, amelyben nem nevezik a magyarokat hunnak stb. (21–37.). Jitka Komendová, az olmtüzi Palacký Egyetem docense pedig Prágai Kozma folytatóinak és az óoroszl történetírásnak az összehasonlítását végzi el. Vizsgálja a műfaji sajátosságokat, a hagiográfiai irodalom hatását mindkét irodalmi szintéren. Megállapítja, hogy a kelet-európai történeti források e két blokkja inkább különbözik, mintsem hasonlít egymásra. Érdekes megállapítása, hogy Kozma folytatói nem érik el elődjük színvonalát, míg a *Poveszty vremenjyh let* című orosz őskrónika folytatásai (*Kijevi évkönyv/krónika* stb.) minőségüket tekintve megközelítik az előzményt (39–48.).

Font Márta dolgozata szintén az óoroszl források vizsgálatánál marad. Tanulmányában a *Kijevi krónika* (ezt nevezték korábban *évkönyv*nek) elemzését végezte el, főként kvantitatív eszközöket felhasználva. A neves *Ipatyjev-kódex* középső részét alkotó krónika (1118-tól 1199-ig hoz híreket) a szerző megállapítása szerint az 1146–1180 közötti időszakban a leginformatívabb. A szerző taglalja a *Kijevi krónika*nak a *Lavrentyjev-kódex*hez, valamint a halicsi történetírásához való viszonyát is (49–60.). Adrian Jusupović, a varsói akadémiai történettudományi intézet kutatója tanulmányában a halicsi óoroszl fejedelemség magyarpárti bojárjainak történetét mutatja be a 13. század első felében, akik közül kiemeli Szugyiszláv bojár alakját. Megállapításait természetesen a korszak fő forrása, a Halics-volhíniai óoroszl évkönyv alapján teszi meg (61–76.). Dariusz Dąbrowski, a bydgoszci Nagy Kázmér Egyetem professzora, a *Halics-volhíniai évkönyv* legújabb *editió*jának szerkesztője lényegében Halics-Volhínia 1261–1264 közötti történetének, az ottani és a magyar uralkodóház kapcsolatának kérdéseit veszi górcső alá, azonban dolgozatában áttekinti az Árpádok és a Halics-Volhíniát uraló Romanovics Rurikida-oldalág kapcsolatrendszerének egész 13. századi történelmét is. A szerző – miként meglévő ismereteim alapján látom – a teljes vonatkozó szakirodalmat, köztük Font Márta, George A. Perfecky és Miroslav Voloscuk munkásságát is felhasználja (77–89.).

Olekszjij P. Tolocsko, az Ukrán Tudományos Akadémia tagja, az akadémiai Kijevi Rusz kutatócsoport vezető kutatója Árpád-házi Szent Erzsébet és Szent Kinga alakját vizsgálja a *Halics-volhíniai évkönyv*ben, és tanulmányában egyúttal nagyarányú szövegjavítást is eszközöl a forrás szövegében. Megállapítása szerint a halicsi Danyuil fejedelem nem Erzsébettel, hanem valószínűleg Kingával tervezhetett házasságot, és az évkönyv utolsó redaktora szerkeszthette meg a vonatkozó híryanagot már az 1290-es években (91–105.). Barabás Gábor, a pécsi tanszék adjunktusa IV. Béla öccsének, Kálmán hercegnek az 1226 utáni életét vizsgálja a közép-európai elbeszélő források (a magyar krónika, Rogerius, Spalatói Tamás és lengyel szentéletrajzok) tükrében. A kérdéskör kapcsán összefoglalja a *Lengyel–magyar krónikának* az utóbbi években újból előtérbe került problematikáját is (107–123.). Andrzej Marzec, a krakói Jagelló Egyetem segédtudományi tanszékének munkatársa I. (Nagy) Lajos magyar király lengyelországi uralmának Czarnkowi János történetírónál fennmaradt képével foglalkozik. A tanulmány lényegében összefoglalja a lengyel historiográfus magyarokkal kapcsolatos információit, de mélyebb elemzésbe nem bocsátkozik (125–137.).

Veszprémy László, a magyar krónikairódalom egyik vezető kutatója egy kevesek (Otto Rademacher, C. A. Macartney, Radek Tünde) által vizsgált kérdést vet fel tanulmányában: mennyiben szolgált a 14. századi krónikakompozíció a 15–16. század nem magyarországi történeti munkáinak forrásául? A 16. századi szerzők általában Thuröczyt használták, annak is különösen az Attila-ábrázolását, de kritikusak is voltak a magyar történeti hagyománnyal szemben, például Szent Adalbert szerepének megítélésében (139–157.). Bagi Dániel, a pécsi tanszék professzora ezúttal újból Mügelni Henrik munkásságához szól hozzá. Ismeretes, hogy a *Századok* folyóiratban megjelent tanulmányában (152. [2018] 591–622.) gyökeresen felülvizsgálta a Mügelnihez köthető, német nyelvű *Ungarnchronik* és a latin nyelvű, rövidebb, ritmizált *Chronicon* datálását. Domanovszky Sándor még 1360 elé vagy körülre datálta az *Ungarnchronikot*, és ez utánra helyezte a *Chronicon*t, míg Bagi Dániel jóval korábbra keltezte őket: a *Chronicon* szerinte 1345–1347 között keletkezett, míg az *Ungarnchronik* még ennél is korábban. A tanulmánykötetben közölt írása az *Ungarnchronik* egy 1967-ben felfedezett töredékéről azt állapítja meg, hogy a két mügelni mű alapjául szolgáló latin kivonat egy teljesebb változatának emléke lehet (159–172.). Paul Srodecki, a kiel Christian-Albrechts Egyetem munkatársa az eddigi tanulmányoknál későbbi időszakkal, a kelet-európai humanizmussal kapcsolatos dolgozatot közöl. Vizsgálatának tárgyai a magyar, lengyel és cseh udvari humanisták 15. századi *panegyricusai*, de nagy teret szentel az udvari történetírásoknak is (173–187.).

Pierre Gonneau, a párizsi Sorbonne Egyetem professzora, a középkori és kora újkori orosz művelődéstörténet kutatója a IV. (Rettegett) Iván orosz cár idejében készített, az eseményeket 1567-ig tárgyaló híres munkát, a cár „Képes krónika”-ját, a *Licevoj letopiszni szvodot* vizsgálja a magyar történelem szempontjából. A nagyszabású mű a moszkvai *Nyikon-krónika* másolata, magyar vonatkozású hírei inkább még az óorosz állam időszakára vonatkoznak, de tudósít a nikápolyi csatáról (1396), valamint III. Iván és Hunyadi Mátyás jó viszonyáról is (189–208.). A tanulmánykötetet Sashalmi Endrének, a pécsi tanszék professzorának az írása zárja. Ő a modern orosz történettudomány atyjának, a 18. században alkotó Vaszilij Tatyiscsevnek az *Isztorija Rosszjizskaja* című művét fogta vallatóra, főként eszmetörténeti szempontból. A széles szempontrendszer (biblikus és történetelméleti nézőpont) felvonultató dolgozat fő megállapítása szerint a nagy orosz történetíró mindenképpen az Oroszország egységét biztosítani látszó monarchikus-autokratikus kormányzati formát részesítette előnyben (209–224.).

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a mind tipográfiáját, mind beritóját tekintve rendkívül szépen kivitelezett tanulmánykötet döntően kelet-közép-európai szerzők munkásságának és munkamódszereiknek seregszemléje. Akad közöttük mélyenjáró elemző tanulmány, van olyan, amelyik lényegében a forrásokat beszélteti saját történetírói narratívá helyett, de ta-

lálkozhatunk merész szövegjavítást eszközöző filológiai dolgozattal is. A tanulmányok többsége az általuk vizsgált forrást (*Prágai Kozma, Kijevi krónika, Halics-volhíniai évkönyv* stb.) is bőségesen ismerteti, így jó ideig egyfajta kézikönyvként is használhatja majd az, aki a térség középkori és kora újkori történetírói termékeivel kíván behatóbban megismerkedni.

Thoroczkay Gábor

Molnár Antal

MAGYAR HÓDOLTSÁG – HORVÁT HÓDOLTSÁG

Magyar és horvát katolikus egyházi intézmények az oszmán uralom alatt
(Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések)
BTK Történettudományi Intézet, Bp. 2019. 509 oldal

Molnár Antal csaknem két évtizedes kutatómunkán alapuló monográfiája egyrészt szerves továbbépítése az oszmán hódoltság jellegéről már korábbi publikációiban kiforráló koncepciójának, másrészt jelentékeny új ismeretanyagot hoz felszínre és számos új értelmezési szempontot érvényesít a Kárpát-medence kora újkori egyházi viszonyait illetően. Impozáns módszerességgel és következetességgel építkező történettudósi életpálya jelentékeny állomása ez a szintetizáló munka

Molnár Antalnak már legelső megjelent könyve (Katolikus missziók a hódolt Magyarországon I. 1572–1647. Bp. 2002.) jelezte, hogy szerzője méltó folytatója annak a kutatási iránynak, amelyet Szakály Ferenc könyve és Tóth István György monumentális forráskiadása alapozott meg. Ezt követően Molnár több önálló kötetben és szaktanulmányban vizsgálta meg az egyes hódoltsági régiókban a katolikus egyházmegyék működésének lehetőségeit vagy éppen korlátait. A helyenként mikrotörténeti részletekig hatoló vizsgálódások összességéből egyre inkább kirajzolódtak a szintézis körvonalai, és megformálódott az a koncepció, amely minden korábbinál teljesebb és árnyaltabb kép kialakítását tette lehetővé az oszmán fennhatóság alá került egyházmegyék közjogi, gazdasági és politikai helyzetéről. Ez a monográfia ennek a két évtizede folyó rendszeres és célorientált kutatásnak az összegzése, kiegészítése, kiteljesítése és rendezett formában történő előadása.

Molnár Antal három nagyobb feladat megoldására vállalkozott. Nyilvánvalóan szembe kellett néznie a hódoltsággal történő historiográfiájával és jelen állásával, s mérlegelnie kellett a turkológia-oszmanológia e témát illető eredményeit. Ezt követően logikusan adódott a kutatás egyik legfontosabb kérdésének felvetése, amely a kondominium fogalmának tisztázását és karakterének részletes bemutatását kívánta meg. Különösen fontos volt ez azért is, mert a téma nemzetközi összevetésben kiemelt figyelmet (sőt kritikát) kapott már eddig is, s várhatóan a jövőben tovább erősödik az érdeklődés iránta. A monográfia harmadik egységét a magyar és a horvát hódoltság területén működő katolikus egyházi szervek és intézmények státuszának összevetése alkotja, amelyben kiemelt figyelmet kap a zágrábi püspökségi joghatóság helyzetének bemutatása.

A historiográfiai előzmények regisztrálásában Molnár méltán szentel kiemelt figyelmet Salamon Ferenc és Szakály Ferenc munkásságának: az előbbi a megalapozója, az utóbbi a részletes kidolgozója a hódoltsági kettős uralom koncepciójának. A szerző kiváló érzékkel vette észre a széles körképéből még jobbra hiányzó láncszemet, a magyarországi katolikus egyházi szervezet hódoltsági helyzetének bemutatását, s kutatásait már évek óta erre a szempontra